

Economische demografie

Een impressie van het derde ESPE-congres

Van 8 tot 10 juni jl. vond in Bouray sur Juine bij Parijs het derde jaarlijkse congres plaats van de European Society for Population Economics (ESPE). Al op de eerste ochtend werd de relatie tussen demografen en economen pregnant onder woorden gebracht: "Demographers try to describe the world, economists think they understand the world." Dit citaat duidt niet alleen op het bestaan van een arbeidsverdeling tussen de beide disciplines, maar ook op de pretentie waarmee economen het terrein van de demografie hebben betreden. Op het ESPE-congres lieten zij via ruim vijftig papers en presentaties zien wat de economische demografie zoal te bieden heeft. Daarbij werd zowel ingegaan op de bijdrage van de economische wetenschap aan de verklaring van demografische verschijnselen, als op de analyse van de economische gevolgen van demografische ontwikkelingen. In dit artikel wordt daarvan een impressie gegeven. Een overzicht van de papers is opgenomen in de appendix.

De invloed van de pil

In de afgelopen decennia heeft het geboortecijfer in de westerse wereld een enorme daling ondergaan. Dit geldt in het bijzonder voor Nederland dat in betrekkelijk korte tijd van een situatie met een geboortecijfer dat ruim boven het gemiddelde van de westerse landen lag, terecht is gekomen in een situatie met een geboortecijfer dat ruim onder het gemiddelde ligt. De beoefenaren van de sociale demografie schrijven deze daling gewoonlijk toe aan sociaal-culturele factoren, waaronder met name veranderingen in preferenties. Economen zoeken de oorzaken gewoontegetrouw in exogene veranderingen.

In zijn 'presidential adress' volgt Ermisch laatstgenoemde weg door nader in te gaan op de effecten op het geboortecijfer van wat wel de grootste technische innovatie aller tijden op het gebied van de geboortenregeling wordt genoemd, te weten de pil. Zonder twijfel heeft de pil ertoe geleid dat het aantal ongewenste geboorten drastisch is verminderd. Met behulp van het economische instrumentarium kan worden afgeleid dat de gevolgen van de pil daartoe niet beperkt zijn gebleven. De pil heeft er immers ook toe geleid dat sex buiten het huwelijk aanzienlijk minder risico's met zich meebrengt, waardoor het be-

lang van het huwelijk als verzekering tegen de risico's van sex is verminderd. Als gevolg hiervan gaan jongeren later trouwen en vaker ongehuwd samenwonen. De hogere huwelijksleeftijd leidt ertoe, dat voorafgaande aan het huwelijk meer ervaring op de arbeidsmarkt wordt opgedaan, dat de verdien capaciteit toeneemt en dat de leeftijd stijgt waarop de vrouw haar eerste kind krijgt. De grotere verdien capaciteit van vrouwen leidt tot een stijging van de (tijd)kosten van kinderen waardoor het geboortecijfer nog eens extra onder druk komt te staan.

De hogere verdien capaciteit van vrouwen doet hun economische onafhankelijkheid toenemen, waardoor de kans op echtscheiding wordt vergroot. Dit verhoogde risico op echtscheiding vormt op zich een extra prikkel voor vrouwen om, ook als er kinderen zijn, op de arbeidsmarkt te blijven werken en te blijven investeren in behoud en uitbreiding van hun verdien capaciteit. Het verhoogde risico op echtscheiding maakt bovendien het hebben van kinderen riskanter, gegeven het feit dat een-ouderschap doorgaans gepaard gaat met een zeer zwakke financieel-economische positie. Ook langs deze weg leidt de pil uiteindelijk tot een verhoging van de leeftijd waarop het eerste kind wordt geboren en tot een verlaging van het geboortecijfer.

Door Ermisch wordt in navolging van David¹ gewezen op het feit dat economische ontwikkeling er doorgaans toe leidt dat economische activiteiten beter voorspelbaar, verzekerbaar en beheersbaar worden. Dit in tegenstelling tot de onzekerheden die sowieso aan het krijgen van kinderen zijn verbonden (wat voor kind zal het worden, hoe zal het hem/haar vergaan en, na verloop van tijd, wat hebben we verkeerd gedaan?). Zolang ouders geïnteresseerd zijn in het welzijn van hun kinderen, blijft het hebben van kinderen een relatief risicovolle aangelegenheid. Risico-averse potentiële ouders zullen geneigd zijn hun behoeftenbevrediging te zoeken in minder onzekere activiteiten.

De timing van geboorten

Het geboortecijfer wordt niet alleen beïnvloed door het aantal kinderen dat vrouwen krijgen, maar ook door de 'timing' van de geboorten. Wanneer een geboorte wordt uitgesteld, dan neemt de kans af dat de geboorte ook werkelijk

plaatsvindt. Maar ook wanneer de geboorte inderdaad optreedt, leidt het uitstel tot een lager geboortecijfer in een bepaalde periode.

Blijkens het paper van Groot en Pott-Buter daalde het aantal eerste kinderen in Nederland in de jaren tachtig aanvankelijk van ruim 78.000 in 1980 naar ruim 73.000 in 1982 om daarna weer te stijgen naar bijna 82.000 in 1987. De gemiddelde leeftijd waarop een vrouw haar eerste kind kreeg, steeg in dezelfde periode van 25,6 naar 27,0. Uit onderzoek blijkt dat ook financieel-economische overwegingen ten grondslag liggen aan deze stijging. De leeftijd waarop een vrouw haar eerste kind krijgt, stijgt met de loonvoet van zowel de man als de vrouw, maar daalt daarentegen naarmate het gezinsinkomen hoger is.

Een factor die in de analyse van Groot en Pott-Buter niet is opgenomen, te weten de werkloosheid, staat centraal in het paper van Papastefanou. Op basis van een empirische analyse van de leeftijd van vrouwen bij de geboorte van hun eerste kind in West-Duitsland sinds 1950, laat hij zien dat voor de oudere cohorten een hogere werkloosheid van mannen leidt tot uitstel van het eerste kind en een hogere werkloosheid van vrouwen daarentegen tot vervroeging. Dit resultaat spoort met de verwachting dat de verdien capaciteit van de man positief en die van de vrouw negatief is gecorreleerd met de bereidheid van de vrouw om kinderen te hebben en daar thuis voor te zorgen. Voor de jongere cohorten wordt echter precies het omgekeerde gevonden: een hogere werkloosheid van mannen gaat gepaard met een daling van de leeftijd van vrouwen bij de geboorte van hun eerste kind, terwijl een hogere werkloosheid van vrouwen gepaard gaat met een stijging. Deze laatste bevinding spoort met de resultaten van een recent onderzoek in België². Uit dit onderzoek bleek dat vrouwen die ooit werkloos waren geweest niet alleen vaker kinderloos bleven dan vrouwen die nooit een betaalde baan hadden gehad, maar ook vaker dan vrouwen die steeds een betaalde baan hadden gehad. De deelname door de vrouw aan betaalde arbeid belemmert weliswaar het proces van gezinsvorming, maar geen deelname verhindert dit proces kennelijk nog meer. Bij dit laatste speelt mogelijk de opvatting mee dat de geboorte en zorg voor een of meer kinderen haar kansen op een betaalde baan verkleinen³.

1. P.A. David, Comment on 'Altruism and the economic theory of fertility' by G.S. Becker and R.J. Barro, in: K. Davis, M.S. Bernstam en R. Ricardo-Campbell, *Below-replacement fertility in industrial societies: causes, consequences, policies*, Cambridge, 1987.

2. K.K. Impens, De impact van werkloosheid bij vrouwen op de vruchtbaarheid in Vlaanderen, *Bevolking en Gezin*, 1987.

3. K.K. Impens, op.cit., blz. 92.

In een analyse van de gezinsvorming door Engelse vrouwen combineren Barmby en Cigno micro- en macro-data. Blijkens de resultaten heeft de kinderbijslag een positief effect op de kans dat een eerste kind geboren wordt. Het quotiënt van de netto loonvoet van de vrouw en de netto loonvoet van de man heeft een negatief effect op de geboorte van een kind. Mede gezien de stijgende trend van dit quotiënt in Nederland¹⁸, lijkt het de moeite waard deze factor te incorporeren in analyses van de ontwikkeling van het Nederlandse geboortecijfer.

Kinderen kosten zowel tijd als geld. Een grotere verdien capaciteit van de vrouw, dat wil zeggen een hogere (potentiële) loonvoet, betekent daarom niet alleen een hogere prijs van haar tijd hetgeen op zich tot een kleiner kindertal leidt, maar ook een vergroting van de mogelijkheid betaalde kinderopvang te kopen, hetgeen op zich tot een groter kindertal leidt. Een nadere uitwerking door Hinde en Ermisch geeft aan dat deze redenering leidt tot de hypothese dat er sprake is van een kromlijning verband tussen verdien capaciteit en de leeftijd waarop de vrouw haar kinderen krijgt: deze leeftijd is zowel relatief laag bij een kleine als bij een grote verdien capaciteit en relatief hoog bij een gemiddelde verdien capaciteit. Deze hypothese wordt bevestigd door de resultaten van een empirische analyse voor Engeland.

Migratie

Uiteraard laat het jaartal 1992 ook de economische demografie niet onberoerd. Gewoonlijk worden de migratiebewegingen die worden verwacht op te treden als gevolg van de aan dat jaartal gekoppelde EG-maatregelen beschouwd vanuit het oogpunt van potentiële immigratielanden. Barosa en Pereira bezien het vraagstuk daarentegen vanuit het perspectief van een potentieel emigratieland, te weten Portugal. De resultaten van hun analyse doen vermoeden dat na 1992 een sterke emigratiedruk vanuit Portugal op de rijke, noordelijke EG-landen kan worden verwacht.

Pensionering

In de afgelopen jaren zijn veel Amerikaanse ondernemingen overgegaan tot de invoering van 'window plans'. Dergelijke plannen behelzen het verstrekken van een bonus aan een groep werknemers (van een bepaalde leeftijd, een bepaalde beroepsgroep en/of een bepaalde afdeling van een onderneming) wanneer deze binnen een bepaalde periode met pensioen gaan. Op basis van een analyse van de werking van zo'n plan in een grote Amerikaanse onderneming concluderen Stock en Wise dat een bonus ter grootte van een jaarsalaris de vervroegde-pensioneringsgraad verdubbelt.

Besluit

Wie geïnteresseerd is in vraagstukken op het raakvlak van economie en demografie kon op het derde ESPE-congres veel te weet komen en inspiratie opdoen. Gezien het feit dat de papers en presentaties niet alleen veel antwoorden bevatten, maar ook veel nieuwe vragen, zal het echter nog wel even duren voor "economists really understand the world."

**Yolanda Grift
Jacques Siegers**

De auteurs zijn verbonden aan het Economisch Instituut/Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek van Arbeidsmarkt- en Verdelingsvraagstukken (CIAV) van de Rijksuniversiteit Utrecht. De laatste auteur is tevens verbonden aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut te Den Haag.

4. J.J. Schippers en J.J. Siegers, Women's relative wage rate in the Netherlands, 1950-1983: a test of alternative discrimination

Appendix

Papers gepresenteerd tijdens het derde ESPE-congres, gehouden van 8-10 juni 1989 in Bouray sur Juine:

1. T. Barmby en A. Cigno, *A sequential probability model of fertility patterns.*
2. J.P. Barosa en P.T. Pereira, *Economic integration and labour flows: the European single act and its consequences.*
3. A.H. Beller en J.W. Graham, *Trends in child support payments in the USA.*
4. D. Blanchet, *Smoothing income flows within and between generations in non-stable populations.*
5. F. Breyer, *On the intergenerational Pareto efficiency of pay-as-you-go financed pension systems.*
6. C.A. Calhoun, *Bivariate ordered-probit models for censored data with applications in demography.*
7. P.-A. Chiappori, *Collective labor supply and welfare.*
8. S. Cohen en J.M.C. Tuyl, *Growth and equity effects of changing demographic structures in the Netherlands.*
9. R. Connelly en P. Gottschalk, *The effect of cohort composition on human capital accumulation across generations.*
10. H. Cremer, D. Kessler en P. Pestieau, *Private and public intergenerational transfers within the family.*
11. J.F. Ermisch, *European women's employment and fertility again.*
12. J.F. Ermisch en R.E. Wright, *Lone parenthood and labour supply in Great Britain.*
13. G. Feichtinger, *Fertility waves in Easterlin-type models.*
14. B. Felderer, *A neoclassical model of population growth.*
15. L. Flood en D.C. Stapleton, *Work, marriage and the welfare of husbands and wives: household earnings and time use in Sweden and the United States.*
16. A. Furcht, *Social, political and economic issues on migration: a complementary approach to formal analyses.*
17. R. Gaiha, *On the chronically poor in rural India.*

18. D. Greenwood en E.N. Wolff, *Changes of wealth: life cycle, period and cohort effects in the US; 1962-1984.*

19. Y.K. Grift en J.J. Siegers, *Estimating an individual utility labour supply model with a family budget constraint and with Pareto optimal outcomes.*

20. W.N.J. Groot en H.A. Pott-Buter, *The timing of maternity in the Netherlands.*

21. Y. Guillotin, *The beginnings of the wage-earner's career: the case of France 1967-1982.*

22. A. Gürsoy-Tezcan, *Population and population policy.*

23. P.R.A. Hinde en J.F. Ermisch, *Women's earning capacity and childbearing.*

24. J.-P. Huiban, *Labour markets in food industries.*

25. E. van Imhoff, *Modelling the impact of changing living arrangements on social security.*

26. W.A. Jackson, *Population ageing, productivity and unemployment.*

27. P. Jensen en N. Smith, *Unemployment and marital dissolution.*

28. N.A. Klevmarcken, *Short-run changes in labour supply.*

29. F. Levy, *Recent trends in United States earnings and family incomes.*

30. R. Lifran, *The interaction between the size and the sex composition of the progeny: the case of French farmers.*

31. K.E. Lommerud, *Statistical discrimination and dual labor markets.*

32. Y. Machnes, *Unemployment insurance and guest workers.*

33. G. Menahen, *Relationships between domestic organisation, household's debts and delay in payment.*

34. M.F. Mendes en P.T. Pereira, *Allocation of time: the case of Portuguese families.*

35. B. Mikulic, *Consequence of labour emigration on Yugoslav agrarian sector.*

36. P. Nijkamp en A. Vollering, *Services for the elderly: theoretical and empirical developments.*

37. G. Papastefanou, *Effects of economic conditions on women's timing of first birth and its historical change in the FRG after 1950; a cohort analysis combining longitudinal data at the micro and aggregate level.*

38. S. Perelman en P. Pestieau, *House ownership and family size.*

39. S. Quamrul Aksan, *Exogenous shocks and expectations formation: an econometric model of famine period markets.*

40. F.P. Schioppa, *Redistributions in the retirement public pension scheme and population trends: the Italian case.*

41. H.G. Seifert-Vogt, *An econometric model of guest-worker migrations to and from the FRG based on an individual decision-theoretical approach.*

42. W. Sander, *Americans of European ethnicity and educational attainment.*

43. C. Sofer, *A theoretical and empirical analysis of non institutional marriage.*

44. J.H. Stock en D. Wise, *Windows and retirement.*

45. H.A.A. Verbon, *Transfers to the old, government debt and the demographic change.*

46. R.K. von Weizsäcker, *Population change and social security: politico-economic aspects of state pension financing.*

47. D.E. Wildasin, *Non-neutrality of debt with endogenous fertility.*

48. R.E. Wright, *The impact of cohort-size on earnings in Great Britain.*